

Asia Yksityiskäyttöön kopiointi osana kirjaston palvelua

Hakija Pentti Vattulainen

Annettu 12.06.2006

LAUSUNTOPYYNTÖ

Pentti Vattulainen on 9.3.2006 saapuneella kirjeellä pyytänyt lausuntoa kirjastoissa asiakkaan toimeksiannosta valmistettavien kopioiden oikeudellisesta perustasta erityisesti tekijänoikeuslain 12 §:n ja 16a §:n valossa.

Olosuhteiden kuvaus lausuntopyynnössä

Vattulainen viittaa hakemuksessaan kirjastoalan tekijänoikeustyöryhmän näkemykseen, jonka mukaan asiakkaan toimeksiannosta tapahtuva kopioiminen kirjastoissa on tehty tekijänoikeuslain 12 §:n nojalla (*Valmistaminen yksityiseen käyttöön*). Vattulainen kertoo että asiassa on myös opetusministeriön taholta esitetty tulkinta, että asiassa tulisi toimia tekijänoikeuslain 1.1.2006 voimaan tulleen 16a §:n perusteella.

Vattulainen on oheistanut kirjeeseensä kirjastoalan tekijänoikeustyöryhmän sihteerin Heikki Poroilan muistion. Vattulaisen mukaan muistiossa pidetään yllämainittujen pykälien eroa dramaattisena kirjastojen ns. kaukopalvelukopioiden lähettämisen suhteen. Ensimmäinen seuraus tekijänoikeuslain 16a §:n soveltamisesta olisi Vattulaisen mukaan se, että ne kirjastot, joita asetuksessa ei mainita, eivät saisi asiakkaan toimeksiannosta tehdä mitään kopioita, eivät edes oman kokoelmansa julkaisuista. Kielto koskisi suurinta osaa maamme yleisistä kirjastoista sekä kaikkia muiden kuin valtion ylläpitämiä tieteellisiä kirjastoja ja tietopalveluita. Toinen seuraus em. pykälän soveltamisesta olisi että asiakkaille ei saisi toimittaa esimerkiksi artikkelikopiota PDF-muodossa suoraan asiakkaan sähköpostiosoitteeseen. Vattulaisen mukaan tämä tekninen rajoitus koskisi sekä kirjaston omissa kokoelmissa olevaa että toisesta kirjastosta pyydettyä aineistoa.

Varastokirjasto on maamme kirjastojen yhteinen varastointikeskus, jonka tehtävänä on ottaa vastaan ja säilyttää tieteellisistä ja yleisistä kirjastoista siirrettävää aineistoa ja asettaa se tarvitsijoiden käyttöön. Aineisto toimitetaan asiakkaan toiveen mukaan joko lainoina tai artikkelikopioina

asiakasta palvelevan kirjaston välityksellä. Artikkelikopiot toimitetaan nykyään PDF-muodossa sähköpostin liitetiedostona. Palvelun nopeuden ja yksinkertaisuuden vuoksi olisi tarkoituksenmukaista toimittaa PDF-tiedostot suoraan kirjastojen asiakkaiden sähköpostiosoitteisiin kierrättämättä niitä kirjaston kautta.

Vattulainen katsoo, että opetusministeriön esittämä tulkinta estää palvelun toteuttamisen nykyaikaisella ja asiakkaiden kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Samalla tulkinta haittaa kansallisesti järkevän painettujen aineistojen tehokkaan ja keskitetyn varastoimispolitiikan toteuttamista.

Hakija Pentti Vattulainen toimii kirjastonjohtajana Varastokirjastossa. Vattulainen toivoo, että tekijänoikeusneuvosto lausuisi asiassa kaikkia julkisia kirjastoja koskevalla tasolla eikä pelkästään Varastokirjaston näkökulmasta.

Tekijänoikeusneuvoston hankkimien tietojen mukaan PDF-tiedostolla tarkoitetaan Portable Document Format -nimistä, Adobe -yhtiön kehittämää PostScript -ohjelmointikieleen pohjautuvaa, käyttöjärjestelmistä riippumatonta ja siirrettävää tiedostomuotoa. Sitä käytetään pääasiallisesti sähköiseen julkaisemiseen, tulostamiseen ja painamiseen. PDF-tiedosto on tulostimen ja näytön tarkkuudesta riippumaton. PDF-tiedostomuoto soveltuu valmiiden julkaisujen siirtämiseen tietojärjestelmistä toiseen, esimerkiksi suoraan kirjoittajan tietokoneelta painotaloon. Taitto, grafiikka ja kirjasimet siirtyvät PDF-tiedoston mukana. Ulkoasu säilyy samana.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeudesta

Tekijänoikeuslain (TekijäL, 404/1961) 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on yksinoikeus teokseen. TekijäL 1 §:n sisältämä luettelo suojattavista teoksista ei ole tyhjentävä, vaan teos voi ilmetä myös muulla kuin säännöksessä mainitulla tavalla. Kirjallisina teoksina suojataan sekä kaunokirjallisia että selittäviä kirjallisia esityksiä.

TekijäL 2 §:n 1 momentin mukaan tekijänoikeus tuottaa yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen. TekijäL 8 §:n 1 momentin mukaan teos katsotaan julkistetuksi, kun se on luvallisesti saatettu yleisön saataviin, ja 2 momentin mukaan teos katsotaan julkaistuksi, kun kappaleita tekijän suostumuksella on saatettu kauppaan tai muutoin levitetty yleisön keskuuteen.

Tekijänoikeuslain 12 §:ssä säädetään kappaleen valmistamisesta yksityiseen käyttöön. Lainkohdan mukaan, julkistetusta teoksesta saa jokainen valmistaa muutaman kappaleen yksityistä käyttöönsä varten. Siten valmistettua kappaletta ei ole lupa käyttää muuhun tarkoitukseen. TekijäL 12 §:n 2 momentin mukaan, kappaleen valmistamisen valmistuttajan yksityistä käyttöä varten saa myös antaa ulkopuolisen suoritettavaksi. Tämä oikeus ei kuitenkaan koske sävellysteoksen, elokuvateoksen, käyttöesineen tai kuvanveistoksen kappaleen valmistamista eikä muun taideteoksen jäljentämistä taiteellisin menetelmin (TekijäL 12 § 3 mom.).

Valmistaminen yksityiseen käyttöön ei kuitenkaan koske TekijäL 12 §:n 4 momentin mukaan tietokoneella luettavassa muodossa olevaa tietokoneohjelmaa, tietokoneella luettavassa muodossa olevan kappaleen valmistamista tällaisessa muodossa olevasta tietokannasta eivätkä rakennusteoksen valmistamista.

Tekijänoikeuslain 12 §:n 1-3 momentit vastaavat ennen vuoden 1995 lainmuutosta (24.3.1995/446) voimassa ollutta 11 §:ää. Kyseinen säännös sisältyi jo vuoden 1961 tekijänoikeuslakiin lähes samassa muodossa kuin komiteanmietinnössä 1953:5. Komiteanmietinnössä s. 53 perustellaan oikeutta yksityiseen kappaleen valmistukseen mm. sillä, että "olisi yleistä oikeustuntoa loukkaavaa, jos tekijä saisi rajattomasti sekaantua yksityiselämän piiriin, esim. kieltämällä sitä, joka on lainannut runoteoksen, omaa käyttöönsä varten jäljentämästä yksityistä runoa tai muotokuvamaalauksen omistajaa valokuvaamasta maalausta omaan tai ystäviensä lukuun." Toiseksi, oikeutta perustellaan valvonnan mahdottomuudella. Mietinnössä kuitenkin korostetaan, että sääntöä sovellettaessa tulee "ankarasti pitää kiinni" siitä, että kappaleet todella valmistetaan yksinomaan yksityistä käyttöä varten ja ettei niitä myöhemminkään käytetä muihin tarkoituksiin.

Komiteanmietinnön mukaan kysymyksen ollessa teoksista, joista yleensä julkaistaan verraten lukuisia kappaleita painettuina tai muulla sellaisella tavalla, muutaman lisäkappaleen valmistaminen yksityistä käyttöä varten tuskin voi vahingoittaa tekijän etua. Toisin on sellaisten teosten, ennen muita taideteosten suhteen, jotka säännönmukaisesti valmistetaan ainoastaan yhtenä tai muutamana harvana kappaleena. (KM 1953:5 s, 54) Näiden osalta komitea lähti siitä, että lainkohtaan sisältyvää mahdollisuutta teettää työ kolmannella ei sallita.

Komiteanmietinnössä 1980:12 s. 92-96 käsitellään silloisen 11 §:n 2 momenttia, eli valmistuttamista koskevaa lainkohtaa. Kappaleen valmistamisen saa antaa ulkopuolisen suoritettavaksi valmistuttajan yksityistä käyttöä varten. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että henkilö, joka tarvitsee kopion teoksesta yksityiseen käyttöön, voi kääntyä kopiointipalveluksia tarjoavan yhtiön puoleen. Ulkopuolisena valmistuttamisena ei pidetä tapauksia, joissa kopion tarvitsija valmistaa itse

kopion kopiointiautomaatilla, joka on asetettu yleisön käytettäväksi esim. kirjastossa tai tavaratalossa. Ulkopuolinen apu rajoittuu tällaisissa tapauksissa siihen, että esim. kolikkokäyttöinen kopiointikone on asetettu yleisön käytettäväksi. Tämä on verrattavissa tilanteeseen, jossa kopion tarvitsija vuokraa käyttöönsä kopiointikoneen. Kopiointikonetta tai vuokrakonetta käyttäen tapahtuva kappaleen valmistus rinnastuu omalla laitteella tapahtuvaan valmistukseen.

Ulkopuolisella valmistuttamisena ei pidetä myöskään kopiointia niissä tapauksissa, jolloin kirjasto valmistaa asiakkaalle kopion suojatusta aineistosta lainaamisen sijasta. Näihin tilanteisiin sovelletaan komiteanmietinnön mukaan (silloista) TekijäL 12 §:ää, jonka mukaan arkistoille ja kirjastoille voidaan asetuksella antaa oikeus toimintaansa varten valokuvaamalla valmistaa kappaleita määrättyin ehdoin. Komitean mukaan tekijänoikeuslain silloiseen 12 §:ään perustuvalle arkistojen ja kirjastojen kopiointitoiminnalle oli annettu asetuksessa varsin selvät rajat. (KM 1980:12 s. 93)

Komiteanmietinnössä KM 1987:8 käsiteltiin kysymystä yksityisestä käytöstä suhteessa tietokoneohjelmiin ja tietokantoihin. Mietinnön mukaan (s. 98) tietokantaan yhteydessä olevalla tietokoneella voidaan valmistaa muutama kappale tietokantaan sisältyvästä teoksesta tallentamalla se tietokoneen muistiin tai tulostamalla siitä kirjoite. Säännöksen perusteella (tekijänoikeuslain silloinen 11 §) valmistettuja kappaleita ei kuitenkaan saa käyttää muuhun kuin yksityiseen käyttöön. Tekijänoikeuslain 11 §:n rajoissa (s. 99) voidaan myös tallentaa teoksia tietokoneen muistiin. Komitea toteaa kuitenkin voivansa lähitulevaisuudessa joutuvansa harkitsemaan kantaansa uudelleen teknisen kehityksen johdosta (s. 99).

Kappaleiden valmistamista kirjastoissa ja muissa vastaavissa laitoksissa koskevat tekijänoikeuslain säädökset, tekijänoikeuslain 16 § ja 16a-e §.

Tekijänoikeuslain 16 § tuli voimaan 1.1.2006. Sen mukaan valtioneuvoston asetuksella säädettävä arkisto ja yleisölle avoin kirjasto tai museo saa, jollei tarkoituksena ole välittömän tai välillisen taloudellisen edun tuottaminen, valmistaa kappaleita omissa kokoelmissaan olevasta teoksesta aineiston säilyttämistä ja säilyvyyden turvaamista, aineiston teknistä entistämistä ja kunnostamista, kokoelmien hallintaa, järjestämistä ja vastaavia kokoelman ylläpidon edellyttämiä sisäisiä käyttötarkoituksia varten, sekä vaillinaisen teoksen kappaleen tai useana osana julkaistun teoksen puuttuvan osan täydentämiseksi, jos teosta tai tarvittavaa täydennystä ei ole saatavissa kaupallisen levityksen tai välittämisen kautta. Pykälä käsittelee siten kirjaston omaan tarpeeseen tapahtuvaa kappaleiden valmistusta.

Tekijänoikeuslain 16a § tuli voimaan 1.1.2006. Lainkohdan mukaan valtioneuvoston asetuksella säädettävä arkisto ja yleisölle avoin kirjasto saa, jollei tarkoituksena ole välittömän ja välillisen taloudellisen edun tuottaminen:

-valmistaa omissa kokoelmissaan olevasta vahingoittumiselle alttiista julkistetusta teoksesta kappaleita valokopioimalla tai vastaavalla menetelmällä ja saattaa ne yleisön saataviin lainaamalla, jos teosta ei ole saatavissa kaupallisen levityksen tai välittämisen kautta;

-jos se katsotaan tarkoituksenmukaiseksi, valokopioimalla tai vastaavalla menetelmällä valmistaa kappaleita omissa kokoelmissaan oleviin kokoomateoksiin, sanomalehtiin tai aikakauskirjoihin sisältyvistä yksittäisistä kirjoituksista sekä muiden julkaistujen teosten lyhyistä osista annettaviksi lainaajille heidän yksityistä käyttöään varten niiden nidosten tai vihkojen asemesta, joihin ne sisältyvät.

Lisäksi, 16a §:n 2 momentin mukaan valtioneuvoston asetuksella säädettävä arkisto ja yleisölle avoin kirjasto tai museo saa, jollei tarkoituksena ole välittömän tai välillisen taloudellisen edun tuottaminen, välittää omissa kokoelmissaan olevan julkistetun teoksen yleisöön kuuluvalla henkilölle tutkimusta tai yksityistä opiskelua varten laitoksen tiloissa yleisölle välittämiseen varatuilla laitteilla eräin lisäedellytyksin.

Lainkohta koskee siten kappaleen valmistusta lähinnä vioittumisaltiiden teosten lainattavaksi saattamista ja laissa mainittujen lyhyehköjen teosten tai teoksen osien antamista lainaajille yksityistä käyttöä varten. Omissa kokoelmissa olevan julkistetun teoksen välittäminen yleisöön kuuluvalla henkilölle on sallittua, jos se tapahtuu tutkimusta tai yksityistä opiskelua varten, ja jos siihen käytetään laitoksen tiloissa yleisölle välittämiseen varattuja laitteita laissa mainituin lisäedellytyksin.

Kirjastoja koskeva tekijänoikeuden rajoitussäännös tuli alunperin tekijänoikeuslakiin 1961 (silloinen 12 §). Komiteamietinnön 1957:5, s. 19 mukaan, tuolloin vallinneessa tilanteessa tieteellisten ja teknillisten aikakauskirjoitusten valokuvajäljennöksiä valmistivat laajassa mittakaavassa eräät julkiset tai teollisuusyritysten perustamat tutkimuslaitokset tai kyseisten laitosten tilauksesta kirjastot tai erityiset sanottujen töiden toimittamisesta ja välittämisestä huolehtivat järjestöt.

Mietinnössä hahmoteltiin rajanvetoa ansiotoiminnassa tapahtuvan monistamisen ja kirjastollisten tarpeiden välille: "Milloin sellainen monistaminen tapahtuu tarkoituksin liittyy valokuvajäljennökset laitoksen kirjastoon tai jakaa kirjoitus monin kappalein esim. laitoksen palveluksessa oleville, valmistamisen tuskin voidaan katsoa tapahtuvan yksityistä käyttöä varten, varsinkin jos laitos työskentelee teollisuusyrityksen taloudellisten etujen hyväksi. Monistamiseen on siis tuollaisessa tapauksessa hankittava tekijän suostumus. (...) Sen sijaan on pidetty asianmukaisena sallia arkistojen ja kirjastojen riippumatta tekijän suostumuksesta käyttää valokuvajäljentämistä tiettyjen kirjastollisten tarpeiden tyydyttämiseksi." Tarkemmat määräykset tästä annettaisiin asetuksella.

TekijäL 16b § koskee vapaakappalekirjastoa ja 16c § Suomen elokuva-arkistoa.

Hallituksen esityksessä HE 28/2004 vp s. 90 todetaan, että 16a §:n 2 momentissa tarkoitettua yleisölle välittämistä laajempi suojatun aineiston välittäminen esimerkiksi kirjastojen välisissä tietoverkoissa mahdollistetaan 16d §:n sopimuslisenssisäännöksellä. TekijäL 16d §:n mukaan valtioneuvoston asetuksella säädettävä yleisölle avoin kirjasto saa sopimuslisenssin nojalla valmistaa kokoelmissaan olevasta teoksesta kappaleita muissa kuin 16 ja 16a -16c §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa ja välittää kokoelmissaan olevan teoksen yleisölle muissa kuin 16a - 16c §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa, ellei tekijä ole kieltänyt välittämistä. Kyseinen lainkohta tulee voimaan 1.1.2007. TekijäL 16e §:ssä säädetään muista asetuksenantovaltuuksista.

Tekijänoikeusasetuksessa annetaan tarkemmat määräykset teosten ja muiden suojattujen aineistojen käyttämisestä arkistoissa, kirjastoissa ja museoissa (TekijäA 1 §). TekijäA 2 §:n 2 momentin nojalla saavat Varastokirjasto ja ammattikorkeakoulujen kirjastot valmistaa TekijäL 16 §:ssä, 16a §:n 1 momentissa ja 16d §:ssä tarkoitettulla tavalla teoksen kappaleita ja saattaa ne yleisön saataviin. TekijäA 4 §:n mukaan saavat vapaakappalekirjastot, Suomen elokuva-arkisto ja kirjastolaissa tarkoitetut kuntien yleiset kirjastot valmistaa kappaleita ja saattaa ne yleisön saataviin TekijäL 16d §:ssä tarkoitettulla tavalla.

Asiaa on käsitelty aiemmin lainmuutoksen yhteydessä myös komiteanmietinnössä 1990:31. Sen mukaan (s. 80) säännökset kirjastojen toiminnassa tapahtuvasta kopioinnista ovat melko yksityiskohtaiset ja ne on laadittu kirjastojen erityisiä käyttötilanteita silmällä pitäen. Kirjastojen toiminnassa nyt tai vastaisuudessa esille tulevat muunlaiset valokopiointitarpeet voidaan tyydyttää tekijänoikeuslain (tuolloisessa) 11a §:ssä olevan valokopiointia koskevan sopimuslisenssisäännöksen nojalla solmittavissa sopimuksissa.

Korkeimman oikeuden ratkaisut

Asiakokonaisuutta koskevia tai sivuavia korkeimman oikeuden ratkaisuja ei tiettävästi ole annettu.

Tekijänoikeusneuvoston aiempi lausuntokäytäntö

Lausunnossa TN 1990:1 oli kysymys oppilaitoskirjaston oikeudesta lainaustoimintaan eri teoslajien osalta. Kirjojen ja nuottien lainaaminen on mahdollista suoraan tekijänoikeuslain mukaan, mutta nuottien vuokraaminen edellyttää tekijän nimenomaista lupaa. Elokvateoksen julkiseen esittämiseen tarvitaan aina tekijän erillinen lupa, ellei lupa sisälly opetusministeriön ja Kopioston välisen sopimuslisenssin piiriin.

Musiikkiteos on lupa esittää tekijänoikeuslain nojalla kaiken julkisen opetuksen yhteydessä. Käyttö taustamusiikkina edellyttää tekijänoikeudenhaltijoiden luvan.

Lausunnossa TN 1990:9 käsiteltiin tieteellisen kirjaston kopiointitoimintaa. Tekijänoikeusneuvosto katsoi, että lausunnon tarkoittaman laitoksen tehtävänä oli tarjota teknillistä ja teknis-taloudellista informaatiopalvelua elinkeinoelämälle, viranomaisille ja yksityisille toimeksiantajille. Laitoksen kopiointi ei ollut kopiointia yksityistä käyttöä varten. Sen laajuus myöskin ylitti asetuksessa säädetty rajoitukset ja edellytti lain mukaista sopimuslisenssiä.

Vastaus lausuntopyynnössä esitettyyn kysymykseen

Hakija pyytää asiassa lausuntoa kaikkia julkisia kirjastoja koskevalla tasolla. Tekijänoikeusneuvosto tulkitsee kysymyksen siten, että se ei koske pelkästään PDF-tiedostoa erityisesti, vaan on yleinen digitaalisessa muodossa olevia tiedostoja koskeva kysymys. Kyse on näin ollen siitä, onko tekijänoikeuslain yksityistä käyttöä koskevaa sääntelyä tulkittava siten, että se sallii kirjastojen toimittaa asiakkaille aineistoa digitaalisen tiedoston muodossa.

Kopioinnista yksityiseen käyttöön ja kirjaston kopiointimahdollisuuksista on tekijänoikeuslaissa perinteisesti säädetty erikseen. Yksityisen käytön sääntelyllä on tavoiteltu pääasiassa kahta asiaa, puuttumattomuutta yksityiselämään tekijänoikeudelliselta kannalta vähäiseen käyttöön sekä käytön valvonnan aiheuttamien ongelmien pysymistä hyväksyttävällä tasolla. Tähän oikeuteen sisältyy myös oikeus kopioida tiedostoja yksityiseen käyttöön, ellei laista erityistapauksissa muuta johdu. Oikeuteen sisältyy myös oikeus valmistuttaa kopioita yksityiseen käyttöön ja omaan lukuun.

Kirjastojen toiminnan sääntely on liittynyt läheisesti kustannustoimintaan tapahtuvaan rajanvetoon, jolloin kirjastojen harjoittaman lainaustoiminnan on haluttu pysyvän sellaisissa puitteissa, ettei kustannustoiminnalle aiheutuisi siitä huomattavia menetyksiä. Kirjastojen omista kappaleen valmistus- ja välittämismahdollisuuksista on erikseen säädetty tietyissä tilanteissa, jotka kuitenkin voittopuolisesti liittyvät kirjastojen aineiston säilyttämiseen ja saatavilla pitämiseen, jos tämä on esimerkiksi teknisen kulumisen ja painotuotteiden ikääntymisen vuoksi vaarantunut. Samoin on tutkimus- ja opiskelukäytön sekä eräiden suppeiden dokumenttien suhteen säädetty näistä mahdollisuuksista.

Yksityistä käyttöä koskeva sääntely ei koske kirjastoja. Lainsäätäjä on kirjastojen osalta antanut toimintaa koskevaa erityissääntelyä, eikä kirjastojen toiminnan sääntely siten perustu yleisen yksityistä käyttöä koskevan sääntelyn varaan. Oikeus yksityiseen käyttöön ei tarkoita

kirjastojen toimintaa, vaan kyse on yksittäisten henkilöiden omien, satunnaisluontoisten toimenpiteiden sallimisesta tietyissä rajoissa.

Tekijänoikeusneuvosto tulkitsee yksityistä käyttöä koskevia säännöksiä yleisenä normina, johon nähden kirjastoja koskeva sääntely on nimenomaan kirjastojen toiminnan osalta yleisluonteisen säännöksen ohittava erityinen säännös. Kirjastojen osalta niiden harjoittamasta kopiointitoiminnasta on olemassa erityiset säännökset, joihin sisältyy vuoden 2007 alusta voimaan tuleva TekijäL 16d §:ssä ja siinä oleva nimenomaisesti tätä asiaa koskeva sopimuslisenssisäännös.

Puheenjohtaja

Katariina Sorvari

Sihteeri

Mikko Huuskonen

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian käsittelemiseen ovat osallistuneet Katariina Sorvari (puheenjohtaja), Arto Alaspää, Martti Heikkilä, Tuula Hämäläinen, Satu Kangas, Päivi Liedes, Kai Nordberg, Kirsi-Marja Okkonen, Risto Rytty ja Markku Uotila.

Eriävä mielipide: Tuula Hämäläinen.